

DOMSTOL
ADMINISTRASJONEN

DOMSTOLENE OG
RETTSPLEIEN I NORGE

De alminnelige domstolene består av tre instanser: Høyesterett, lagmannsrettene (andre instans) og tingrettene (første instans). Domstolene dømmer både i sivile saker og i straffesaker.

De fleste sivile tvister behandles i første hånd av forliksrådene, som finnes i hver kommune, og er sammensatt av lekfolk.

I tillegg til de alminnelige domstolene kommer særdomstoler, blant annet Arbeidsretten og jordskifte-domstolene.

Domstolene tar ikke opp saker på eget initiativ, men skal løse rettslige tvister ved å behandle de saker som bringes inn for retten. Sivile saker bringes inn for domstolene av partene, mens straffesaker bringes inn av påtalemyndigheten. Påtalemyndigheten består av riksadvokaten, statsadvokatene og politiet.

Les mer om domstolene på
www.domstol.no

Fra Høyesterett

DOMMERNE OG DOMSTOLENES UAVHENGIGHET

Alle rettssaker i domstolene ledes av en fagdommer. Lekdommerordningene sikrer imidlertid at også borgere som ikke er jurister har en sentral plass i norsk rettsvesen.

Fagdommere er alltid jurister, de utnevnes av Kongen i statsråd og er embetsmenn. Innstillingsrådet for dommere, som er et uavhengig organ, avgir innstilling ved dommerutnevnelser. En dommer må være norsk statsborger. Dommere kan avskjediges kun ved dom.

Les mer om Innstillingsrådet for dommere på www.domstol.no/innstillingsradet

Dommerne er uavhengige i avgjørelsen av den enkelte sak, og kan ikke instrueres.

En dom kan endres av en overordnet domstol etter ankebehandling. En høyere domstol kan ikke på eget initiativ instruere en underordnet domstol i hvordan den skal behandle enkeltsaker. Hvis derimot en part går videre med en avgjørelse, kan den høyere domstolen i stedet for å treffe ny avgjørelse bestemme at den underordnede domstolen skal behandle saken på nytt.

Dommerfullmektiger er jurister som settes i en domstol for en tidsbegrenset periode. Ordningen benyttes kun i førsteinstansdomstolene, og er innført for blant annet å gi juridiske kandidater praksis fra domstolene. Dommerfullmektigene leder forhandlingene i retten og avgjør saker på lik linje med andre dommere, men det finnes noen begrensninger for hvilke type saker de kan behandle.

For å unngå tvil om dommernes uavhengighet har Stortinget vedtatt en godkjenings- og registreringsordning for **dommeres sidegjøremål**, det vil si medlemskap eller verv i organisasjoner etter bestemte regler. Ordningen gjelder for dommere i alle instanser inkludert dommerfullmektiger, men ikke for lekdommere. Registeret over dommernes sidegjøremål ligger åpent på internett.

Les mer på www.domstol.no/åpenhet under domstolene/dommeres sidegjøremål Lekdommere velges av kommunestyrene for fire år av gangen. Forutsetningen for å velges er at personene er valgbare ved kommunevalg. Det er forskjellige utvalg av lekdommere for lagmannsrettene og tingrettene. Det deltar ikke lekdommere i Høyesterett. I tingretten deltar lekdommerne som meddommere, i lagmannsretten som meddommere eller jurymedlemmer. Lekdommerne medvirker både i straffesaker og i noen sivile saker.

Den som velges som lekdommer har plikt til å påta seg vervet. Enkelte yrkesgrupper er utelukket fra valg, blant annet dommere, tjenestemenn i politi og påtalemyndighet, ansatte i Justisdepartementet og Domstoladministrasjonen. Det er også visse begrensninger for personer som er dømt for straffbare forhold. **Lekdommerne** må være mellom 21 og 70 år når valgperioden starter. Det kan også, fortrinnsvis i sivile saker, oppnevnes fagkyndige lekdommere som har særlig fagkunnskap på ett område.

Tilsynsutvalget for dommere er et uavhengig organ som behandler klager på

dommere, for eksempel for opptreden i strid med god dommerskikk. Tilsynsutvalget kan også ta opp saker på eget initiativ. Tilsynsutvalget oppnevnes av Kongen i statsråd. Domstoladministrasjonen er sekretariat for utvalget.

Les mer om Tilsynsutvalget på www.domstol.no/tilsynsutvalget

HØYESTERETT

Høyesterett er landets øverste domstol. Avgjørelsene i Høyesterett er endelige og kan ikke ankes.

Høyesterett er lokalisert i Oslo.

Domstolen ledes av Høyesterettsjustitarius, og har i tillegg 18 andre dommere. I den enkelte sak blir retten vanligvis satt med fem dommere, men enkelte saker behandles av Høyesterett i plenum.

Anker til Høyesterett behandles først av Høyesteretts ankeutvalg, som avgjør om saken skal gå til Høyesterett. Ankeutvalget består av tre dommere i den enkelte sak.

Høyesterett er en ankeinstans som behandler anker over avgjørelser truffet av tingrettene og lagmannsrettene. Høyesterett behandler både sivile saker og straffesaker, og har myndighet på alle rettsområder. I straffesaker avgjøres skyldspørsmålet av lagmannsrettene, mens Høyesterett eventuelt tar stilling til straffutmålingen og hvordan saksbehandlingen er gjennomført.

Fra Høyesterett

Indre Finnmark tingrett

Saksbehandlingen i ankeutvalget er skriftlig, og avgjørelsene treffes på grunnlag av sakens dokumenter.

I Høyesterett er rettsforhandlingene muntlige, og går for åpne dører. Det er ingen umiddelbar bevisføring i form av parts- eller vitneforklaringer slik som i tingrettene og lagmannsrettene.

Les mer om Høyesterett på www.hoyesterett.no

LAGMANNSRETTENE

Det er seks lagmannsretter i Norge. De dekker hvert sitt geografisk bestemte område, betegnet som lagdømme. Hver lagmannsrett ledes av en førstelagmann.

Lagmannsrettene tar stilling til anker over avgjørelser fra tingrettene i sitt lagdømme. Lagmannsrettene behandler både sivile saker og straffesaker.

Dette er de seks lagmannsrettene:

Borgarting lagmannsrett

Lokalisert i Oslo, og dekker følgende fylker: Oslo, Buskerud, Østfold og sørlige deler av Akershus.

Eidsivating lagmannsrett

Lokalisert i Hamar, og dekker følgende fylker: Hedmark, Oppland og nordlige deler av Akershus.

Agder lagmannsrett

Lokalisert i Skien, og dekker følgende fylker: Vestfold, Telemark, Aust-Agder og Vest-Agder.

Gulating lagmannsrett

Lokalisert i Bergen, og dekker følgende fylker: Hordaland, Sogn og Fjordane og Rogaland.

Frostating lagmannsrett

Lokalisert i Trondheim, og dekker følgende fylker: Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.

Hålogaland lagmannsrett

Lokalisert i Tromsø, og dekker følgende fylker: Nordland, Troms og Finnmark.

I lagmannsrettene deltar alltid tre lagdommere ved behandlingen av den enkelte sak.

I **straffesaker** kan anken gjelde ulike sider av tingrettens avgjørelse. Hvis anken gjelder skyldspørsmålet behandles saken enten med jury eller meddomsrett. Hvis strafferammen er inntil seks års fengsel benyttes meddomsrett, det vil si at rett settes med tre fagdommere og fire meddommere. Meddommerne er lekfolk, og trekkes tilfeldig fra et utvalg. Det skal være to kvinnelige og to mannlige meddommere. Fagdommere og meddommere er sammen om alle avgjørelser, og alle stemmer teller likt.

I saker hvor strafferammen er mer enn seks år skal skyldspørsmålet avgjøres av en jury (lagrette). Juryen består av ti personer og skal så vidt mulig sammenettes med fem kvinner og fem menn. For hver sak trekkes medlemmene fra et utvalg. Det trekkes alltid fjorten jurymedlemmer og to varamedlemmer. Tiltalte og påtalemyndigheten kan etter bestemte

Fra Tromsø tinghus

regler velge bort ("skyte ut") inntil to jury-medlemmer hver. Dersom denne retten til å velge bort jury-medlemmer ikke brukes, foretas loddtrekning om hvem som skal delta i juryen.

Når juryen har tatt stilling til skyldspørsmålet skal fire av jury-medlemmene delta i straffeutmålingen sammen med de tre fagdommerne.

Hvis anken til lagmannsretten bare gjelder straffeutmålingen for forhold hvor strafferammen er fengsel inntil seks år avgjøres saken av tre fagdommere, som regel etter muntlig forhandling. Ved behandling av anker over straffeutmåling der strafferammen er mer enn seks års fengsel settes lagmannsretten med tre fagdommere og fire meddommere.

Hvis anken gjelder lovanvendelse eller saksbehandling skal lagmannsretten

bare ta stilling til om tingretten har anvendt loven riktig eller har begått feil i saksbehandlingen. I disse sakene settes retten med tre fagdommere.

En sivil sak behandles som regel av tre fagdommere. I enkelte sakstyper skal det være meddommere. Partene kan ellers også kreve at det innkalles to eller fire meddommere.

Lagmannsrettens avgjørelser kan ankes til Høyesterett. Lagmannsrettens avgjørelse over skyldspørsmålet i straffesaker kan ikke ankes.

Alle lagmannsrettene har egne nettsted som nås via www.domstol.no

TINGRETTENE

Landet er inndelt i domssogn, og det er en tingrett i hvert domssogn. I tillegg er det et byfogdembete i Oslo. Et domssogn kan bestå av en eller flere kommuner. Siden 2002 er det gjennomført struktur- endringer i domstolene, og når disse er gjennomført i 2010 vil det være 66 første- instansdomstoler.

Domstolsstrukturen bestemmes av Stortinget.

Straffesaker i tingretten avgjøres enten ved tilståelsesdom eller i meddomsrett. I tillegg kan tingretten ta enkelte avgjørelser under etterforskningen av straffesaker.

Vilkårene for å avsi tilståelsesdom er at siktede avgir en uforbeholden tilståelse, og at bevisene i saken underbygger tilståelsen. I slike saker kan ikke strafferammen være over ti år, og siktede må være enig i behandlingsmåten. Slike saker behandles kun av en fagdommer. Tingrettens avgjørelser vedrørende fengsling eller andre tvangsmidler under etterforskningen, samt eventuelt besøksforbud, tas også av en fagdommer.

I ordinære straffesaker settes tingretten som meddomsrett. Da består retten av en fagdommer og to meddommere. I langvarige og andre spesielle saker kan retten settes som "forsterket rett" med to fagdommere og tre meddommere. Fagdommerne og meddommerne deltar på like fot både når det gjelder skyldspørsmålet og straffeutmålingen. Meddommerne trekkes ut til hver sak fra et utvalg av

personer som er oppnevnt av kommunestyret for fire år av gangen.

Dom i tingretten kan ankes til lagmannsretten. Dette betyr at skyldspørsmålet av rettsikkerhetshensyn kan prøves i to rettsinstanser. Med unntak av de mest alvorlige sakene kan lagmannsrettens kjæremålsutvalg avvise å behandle saken i lagmannsretten.

De sivile tvistesakene i tingrettene omfatter en rekke forskjellige sakstyper, som familiesaker, nabo tvister, erstatningsaker, overprøving av forvaltningsvedtak og tvister i arbeids- og forretningsforhold. En part kan ta ut stevning for tingretten, men en dom i forliksrådet kan også bringes inn for tingretten.

Retten kan i stedet for en vanlig hovedforhandling innkalle partene til rettsmekling. Tingrettene behandler også saker om tvangsfullbyrdelse, konkurssaker, gjeldsordningsaker og skifte av felleseiebo og dødsbo. Disse sakene behandles av en dommer alene. Det kan avholdes rettsmøter eller skiftesamlinger, og dommeren tar stilling til spørsmål som reises under behandlingen eller avgjør saken.

Oslo Byfogdembete behandler blant annet tvangssaker, konkurs, skiftesaker, vigsler og utstedelse av offentlige bekreftelser. I de øvrige domssogn er det tingretten som behandler også disse sakene i tillegg til straffesaker og sivile tvister.

Den part som eventuelt er misfornøyd med resultatet i en sivil sak kan bringe saken inn for lagmannsretten.

En ny tvistelov trådte i kraft 1. januar 2008. Les mer om den nye tvisteloven på www.domstol.no/sivil

Alle førsteinstansdomstolene har egne hjemmesider som kan nås via www.domstol.no

FORLIKS RÅD

De fleste sivile saker behandles i forlikrådene. Forlikrådene er meklingsinstans og har en viss domsmyndighet. De behandler over 200 000 saker hvert år. Under 5000 av disse sakene går videre til tingrettene.

TO-INSTANSSYSTEMET

I 1995 innførte Norge ordningen med at alle saker kan behandles i to instanser. Dette innebærer at alle saker starter i tingrettene. Alvorlige straffesaker startet tidligere i lagmannsretten, noe som innebar at skyldspørsmålet i slike saker kunne prøves bare en gang. Ved at skyldspørsmålet kan prøves i to rettsinstanser oppnår man større rettssikkerhet. Lagmannsrettens ankeutvalg avgjør om saken kan bringes inn for lagmannsretten, men i de alvorligste straffesakene har domfelte krav på ny behandling i lagmannsretten hvis han påancker dommen.

Skyldspørsmålet i straffesaker kan ikke ankes inn for Høyesterett.

JORDSKIFTEDOMSTOLENE

Jordskiftedomstolene er en særdomstol som arbeider med saker hjemlet i jordskifteloven. Arbeidsoppgavene er i hovedsak omforming av eiendommer, tilrettelegging for samarbeid på tvers av eiendomsgrenser, klarlegging av rettsforhold til fast eiendom, fastlegging av eiendomsgrenser og ulike skjønn. Oppgavene har gradvis endret seg fra å bare omfatte oppløsning av realsameier og landbrukseiendommer, til å kunne løse problem for alle som disponerer eiendom i Norge. Jordskifteloven er blitt endret slik at alle virkemidlene nå også kan brukes i byer og tettsteder.

Det finnes to typer jordskiftedomstoler i Norge. Det er jordskifteretten som er førsteinstans og jordskifteoverretten som er ankeinstans. Dommer og rettsfastsettende vedtak hos førsteinstans kan ankes videre til lagmannsrett, mens jordskifteoverretten er ankeinstans for blant annet jordskiftefaglige spørsmål. Fra jordskifteoverretten er det en begrenset ankeadgang til lagmannsrett. I hovedsak er det saksbehandlingen og rettsanvendelsen som kan påankes videre til lagmannsrett. Jordskifterettene omfatter 34 jordskifteretter (førsteinstans) og 5 jordskifteoverretter (ankeinstans). Det arbeider ca. 260 ansatte i jordskiftedomstolen.

Det administrative ansvaret for jordskifterettene ligger til Domstoladministrasjonen. Les mer om jordskiftedomstolene på www.jordskifte.no

Fra Stavanger tingrett

OFFENTLIGHET I RETTSPLEIEN

Det skjer en betydelig maktutøvelse i domstolene, og i et demokratisk samfunn er det viktig at dette kombineres med stor grad av åpenhet og offentlighet. I Norge er dette lovfestet blant annet ved at man har rett til å vite når rettsmøter skal avholdes, overvære rettsmøter og offentlig gjengi det som kommer fram i rettsmøter. I bestemte saker kan retten på visse vilkår gjøre begrensninger i offentligheten.

Les mer på www.domstol.no/åpenhet

Oversikt over rettsmøter på www.domstol.no under Når går rettssaken?

INTERNASJONALE KONVENSJONER

Norge har sammen med andre stater påtatt seg å følge rettslig bindende internasjonale konvensjoner. Vi er tilsluttet ulike FN-konvensjoner, som for eksempel barnekonvensjonen. Andre viktige konvensjoner er Den europeiske menneskerettskonvensjon og EØS-avtalen. Ved å slutte seg til disse tar staten på seg en forpliktelse til å oppfylle og respektere rettigheter og plikter etter konvensjonene.

Det er flere internasjonale domstoler som behandler spørsmål relatert til konvensjonene. Den europeiske menneskerettsdomstolen har stor betydning også for norske borgere. Domstolens oppgave er å sikre at stater som har ratifisert

Tromsø tinghus

Den europeiske menneskerettskonvensjon oppfylder sine forpliktelser, noe som innebærer at borgere i disse landene kan få prøvd sin sak dersom de mener at landets egne domstoler har fattet avgjørelser i strid med konvensjonen. Menneskerettsdomstolen kan avgjøre klager med bindende virkning for statene. Medlemsstater kan også klage andre stater inn for domstolen.

Les mer om Menneskerettsdomstolen på www.echr.coe.int

DOMSTOLADMINISTRASJONEN

I 2002 ble den administrative styringen av domstolene flyttet ut av Justisdepartementet, som har hatt denne oppgaven siden 1814. Domstoladministrasjonen (DA) ble opprettet for å sikre domstolenes uavhengighet i forhold til de øvrige statsmakter. DA er et uavhengig forvaltningsorgan med et eget styre som består av ni medlemmer. To av medlemmene velges av Stortinget, de øvrige oppnevnes av Kongen i statsråd.

DA er lokalisert i Trondheim.

Stortinget vedtar generelle retningslinjer og rammebudsjett for Domstoladministrasjonen og domstolene. DA og Justisdepartementet har dialog om domstolenes utvikling, ressursbehov og regelverk. Justisdepartementet har ingen instruksjonsmyndighet overfor DA. Justisdepartementet har hovedansvar for lov- og utredningsarbeid på domstolens område. DA har en rolle som initiativ-

taker til lovendringer og er høringsinstans for lover og forskrifter.

DA har blant annet ansvaret for domstolenes lokaler, økonomi og IKT-utstyr/utvikling. DA bistår domstolene i de fleste administrative spørsmål, som for eksempel kompetanseutvikling, personalspørsmål, mediekontakt og serviceutvikling. DA kan ikke påvirke domstolenes dømmende virksomhet.

Les mer om Domstoladministrasjonen på www.domstoladministrasjonen.no

DOMSTOLENES HISTORISKE UTVIKLING I NORGE

Vikingtid

Vi vet at det var bruk av lovgivende, dømmende og utøvende makt allerede på 900-tallet. Da var ætten det viktigste utøvende elementet. Forbrytelser og konflikter ble løst ættene imellom og ofte var det enighet om hva straffen burde være.

Utover 1000-tallet ble det dannet både lagting og bygdeting. Tingene hadde som sin viktigste oppgave å komme fram til løsninger i ulike tvistemål, og ble dannet som følge av befolkningsvekst, større bygder og økt samarbeid bygdene imellom. Kong Håkon den gode endret lagtingene fra å være allmannating til å bli representasjons-ting. Det vil si at der det tidligere var ment at alle frie menn skulle møte opp mannejevnt, ble det nå vanlig å sende representanter til tinget.

De mest kjente lagmannstingene fra denne tiden er Gulating og Frostating. Gulating gjaldt for Vestlandet, mens Frostating gjaldt for Trøndelag. Hålogaland, Eidsivating og Borgartinget kom til på 1100-1200-tallet, men fikk ikke like stor innflytelse som Gulating og Frostating. Det er også blitt funnet lovsamlinger fra Gulating og Frostating i senere tid. Endring av tingene og funn av lovsamlinger gir en klar indikasjon på at allerede på 1100-tallet og senere var rettsstaten på vei til å bli sentralisert.

Den vanligste lovgivende instansen på denne tiden var sedvanerett. Det vil si at det fantes mange rettsregler, men de var ikke blitt fastsatt av en offentlig myndighet. Sedvanerett er fremdeles i bruk i dag blant annet i internasjonal rett, men også på nasjonale områder som stats- og forvaltningsretten, deler av privatretten og erstatningsretten.

Middelalderen

Opp gjennom middelalderen fikk kongedømmet mer makt, og fylte til slutt rollen som både lovgivende, dømmende og utøvende makt. Kirken fylte de samme rollene som kongen, og det var ofte en drakamp mellom partene om hvem som skulle ha mest makt.

Gjennom middelalderen ble det viktig med lovformulering, og i 1274 ble de gamle Landskapslovene omarbeidet av Kong Magnus Lagabøte, og kalt Landsloven. Landsloven var ment å gjelde for lagtingene og til en viss grad for bygdetingene. Loven blir sett på som en administrativ samling av Norge (rikssamlingen blir

datert til 1030). Landsloven førte også med seg endringer på det dømmende og utøvende området av rettssystemet. Det ble innført ordninger for offentlig oppnevnte lagmenn. Disse skulle lede tingforhandlingene mellom de ulike partene. Det ble dannet flere lagting og disse ble satt til en by eller et annet sentrum. Skyldspørsmålet endret seg også, fra å gjelde ætten til å omhandle subjektet.

I middelalderen opplevde rettsvesenet en sentralisering, og en begynnende byråkratisering og profesjonalisering.

Unionstiden

For Norges del varte unionstiden i cirka 400 år. I løpet av denne tiden var Norge i union med Danmark, Sverige eller begge samtidig. Fra cirka 1400 til 1814 var Norge i union med Danmark. I denne unionsperioden ble rettssystemet mer profesjonalisert og uniformert.

Norske saker ble i første instans prøvd ut i enten bygdeting eller i bytinget. Derfra gikk sakene til lagtingene og videre derfra til Overhoffretten i Kristiania. Etter at Danmark etablerte Høyesterett i 1661 ble det mulig for norske saker å bli anket dit. Danskene hadde lite kjennskap til norske lover og rettstenkning, og tok dermed utgangspunkt i egne lover. Høyesterett lå under kongen, og fram til 1771 skulle alle avgjørelser gjort av Høyesterett forelegges kongen. Etter 1771 gikk en bort fra dette med unntak av dødsdommer. I løpet av unionstiden ble det forsøkt å øke skillet mellom den dømmende og utøvende makt, samtidig som kongen opprettholdt sin posisjon som øverste lovgivende makt.

Gjeldende lov i Norge var Magnus Lagabøters Landslov. Utover 1600-tallet ble det behov for fornyelse av de gamle lovene. Landsloven ble erstattet med Den norske lov (1687) som til en viss grad var basert på den danske loven (1683). Høyesterett i Danmark kunne nå forholde seg til lovsamlinger som var tilnærmet like.

Maktfordelingsprinsippet og den norske grunnloven

Den franske filosofen Montesquieu utarbeidet maktfordelingsprinsippet, som innebærer skillet mellom den lovgivende, utøvende og dømmende makt.

Montesquieus maktfordelingsprinsipp ble sentralt ved utformingen av den norske grunnloven i 1814. Kongen ble den utøvende makt, Stortinget den lovgivende makt og domstolene den dømmende makt. I motsetning til andre grunnlover fra denne tiden var den norske Grunnloven liberal, den var blant annet bygd på folkesuverenitetsprinsippet.

Norge fikk egen Høyesterett i 1815. Den norske grunnloven ble gjeldende selv om Norge kom i union med Sverige i 1814, og den norske selvstendigheten i 1905 representerte derfor ingen endring i norsk lovgivning og rettssystem.

Under den tyske okkupasjonen 1940-45 la Høyesterett ned sine embeter, og det ble utnevnt dommere som var lojale mot okkupasjonsstyret. Verken dommere eller avgjørelser fra denne perioden ble anerkjent etter frigjøringen.

Noen viktige lovendringer etter 1945.

I 1993 ble det vedtatt endringer i straffeprosessloven. Det ble nå klart at alle saker skulle først bli prøvd ut i hærds- eller byretten, for deretter å kunne bli anket til lagmannsretten. Denne endringen går under betegnelsen to-instansreformen. Endringen har sammenheng med signering av menneskerettighetskonvensjonen om politiske og sivile rettigheter (ratifisert 1966) og barnekonvensjonen (ratifisert 1991). Ulemper som har blitt fremmet når det kommer til denne reformen er at det vil kunne ta lengre tid før en får sin endelige dom, og at det vil medføre en økt arbeidsmengde på ulike domstoler.

Etter 2. verdenskrig har det blitt formulert flere menneskerettighetskonvensjoner. Norge har skrevet under på flere av disse og deriblant den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK). Ved signering ble Norge folkerettslig bundet til konvensjonens artikler. For Norges del var det først i 1999 at artiklene ble inkorporert i norsk lovverk og dermed gjort om til norsk lov. Dette betyr at ved en konflikt må norsk lov vike til fordel for EMK.

I 2002 ble det innført et mer markert skille mellom lovgivende og dømmende makt gjennom opprettelsen av Domstoladministrasjonen, Innstillingsrådet for dommere og Tilsynsutvalget for dommere.

